

ESEMÉNYEK, SORSOK HETVEN ÉVEL EZELEŐTT

Simándi Irén

*„A civilizált világ nem élhet félig szabadságban, félig szolgaságban!”
(Frederic R. Dolbeare, a „Free Europe” alelnöke
a Szabad Magyar Rádió megnyitó ünnepségén.¹)*

Összefoglaló:

A tanulmány célja az oral history (az elbeszélte történelem) segítségével feleleveníteni a Szabad Európa Rádió hetven évvel ezelőtti indulásánál történt fontosabb eseményeket. A tanulmány elkészítéséhez felhasznált visszaemlékezések bepillantást engednek a magyar emigráció 1945 utáni életébe. Megismerhetünk olyan emberi sorsokat, amelyeket a levéltári dokumentumok nem vagy csak felszínesen tárnak a kutató elé. A rádió egykori munkatársai közül a teljesség igénye nélkül olyan életutak bemutatását vállaltuk, akik a „vállalat” alapításától dolgoztak Münchenben. Közülük sokan írtak rövidebb-hosszabb terjedelmű munkákat a rádiónál töltött évekről. A képen és hangban rögzített visszaemlékezések azonban mélyebb, személyesebb, sok esetben megrázó eseményeket is tartalmaznak. A kutató felelősége óriási a személyes visszaemlékezések tudományos munkákban történő felhasználása esetén, a feldolgozás során nagy körültekintést és különösen komoly forráskritikát igényelnek. Az események ilyen különleges módon történő felelevenítésén túl emlékezni szeretnénk a rádió munkatársaira, mert akik nemrég még meséltek nekünk, sajnos már nincsenek közöttünk.

Kulcsszavak: rádió, emigráció, vasfüggöny, hidegháború, lélektani hadviselés

Abstract:

The aim of the study is to use oral history to recall the major events that took place when Radio Free Europe started seventy years ago. The recollections used to compile this study provide an insight into the life of Hungarian emigration after 1945. We can learn about human destinies that archival documents do not or only superficially reveal to the researcher. Among the former employees of the radio, we undertook, without claiming to be exhaustive, to present the life paths that had worked in Munich since the founding of the “company”. Many of them

¹ *Nyugati Hírnök*, V. évf. 19–20. sz. 1951. november 15. 1.

wrote shorter or longer works on their years on the radio. However, the recorded image and sound memories also contain deeper, more personal, and in many cases shocking events. The responsibility of the researcher is enormous when personal recollections are used in scientific work, requiring great care and particularly serious criticism of the source during processing. In addition to reliving the events in such a special way, we would like to remember the staff of the radio, because those who have recently told us stories are unfortunately no longer among us.

Keywords: radio, émigré, Iron Curtain, Cold War, psychological warfare

Bevezető

A Szabad Európa Rádió (SZER) 1949 nyarán alakult a Szabad Európa Bizottság (SZEB) létrehozásával. A SZEB-et, a *Committee for a Free Europe*-ot május 17-én jegyezték be New Yorkban. Ez a szervezet hozta létre a SZER-t. A szervezet megalakulása George Kennan² és Joseph C. Grew külügyi tisztviselők nevéhez fűződött. Figyelmüket a második világháborút követő – Európából az USA-ba történő – menekülthullám keltette fel. Az akkor disszidenseknek nevezett menekülteknek iratokra, munkalehetőségre volt szükségük. A SZEB programjában szerepelt, hogy a kivándoroltak hangját és gondolatait az éteren át közvetítve visszajuttassák honfitársaikhoz Európába, a saját nyelvükön. A külügyminisztérium munkatársai mindezekért cserébe információkat kértek a disszidensektől.

A SZER-t részvénytársaságként jegyezték be New Yorkban 1949 decemberében *Radio Free Europe*. Az anyagi támogatást a Truman-kormányzat a CIA titkos ellátmányából folyósította. Az összeg nagyságát a Kongresszusi Bizottság tudtával és jóváhagyásával határozták meg.³ A rádiót a hidegháború egyik eszközeként hozták létre. Az amerikai politikai vezetés célja a rádió megszervezésével az volt, hogy Kelet-Közép-Európa országaiban a függetlenség, a demokratikus berendezkedés és működés feltételeit megteremtse. A SZER Magyar Osztályát 1950 elején szervezték meg New Yorkban. A magyar adások 1950. augusz-

² Kennan a feltartóztatás (containment) doktrínával javasolta elérni a Szovjetunióval előnyös megállapodást, Grew, akinek egyik utolsó megbízatása a Wehrmachtban harcoló, majd amerikai fogságba esett 153 szovjet katona hazajuttatása volt, nyilván peszsimistább lehetett. Az előbbiről részletesen lásd: *A történelem eleven valósága. George F. Kennan és John Lukács levelezése* (2010): (szerk.): John Lukacs. Európa Könyvkiadó, 331.

³ A SZEB és a SZER működési költségeit a CIA költségvetéséből fedezték. Lásd erről: Robert T. Holt (1958): *Radio Free Europe*. Minneapolis. Magyar fordítás: *Szabad Európa Rádió*. BM Tanulmányi és Módszertani Osztály, 1960. 14.

tus 4-én indultak. A Magyar Osztály európai részlegének megszervezésében is fontos szerepet játszott a Magyar Nemzeti Bizottmány, Varga Béla vezetésével.⁴

A rádió Münchenben. Az indulás – 1951. október 6.

A SZER európai központja München lett. A terület az amerikai katonai igazgatási övezetbe tartozott, a „*vállalkozást*” – amerikai felkérésre – Adenauer szövetségi kancellár is támogatta.

A rádió müncheni Magyar Osztályának munkatársai a Possartstraße 9-es számú épületében kezdtek dolgozni. A több mint egyéves szervező munkát követően az első ünnepi adásra október 6-án került sor.⁵

A megnyitőünnepségről Mikes Imre⁶ a magyar emigráció egyik meghatározó lapjának, a *Nyugati Hírnök*nek a hasábjain számolt be. Az ünnepélyes indulás alkalmából Frederic R. Dolbeare, a SZER alelnöke köszöntötte beszédében a Magyar Osztály megalakulását és az adás indulását. A rádió működésére vonatkozóan elmondta: „*Ezentúl minden nap 12 órán át, kora reggeltől késő estig szól a Szabad Magyarország Hangja, a Szabad Európa Rádiójának antennáján át minden magyarhoz. Nem véletlen, hogy adásunkat a magyar szabadságharc vértanúinak emlékűnnepepén kezdtük meg. Az új rádióállomást ugyanis ama szabadságeszmének szenteli az amerikai nép, amelyért 1849 mártírjai életüket adták.*”

Beszélt a 16 millió amerikai állampolgár anyagi támogatásáról, amely lehetővé tette a magyar adás indulását. Kiemelte, hogy „*Szabad Európa Nemzeti Bizottságát és a Szabad Európa Rádiót magánemberek tartják fenn és irányítják.*”

A szabadság és függetlenség jelképeként az amerikai polgárháborút emelte ki, ahol a legfontosabb kérdés az volt, „*lehet-e rabságban tartani az embert.*” Amikor a vita eldőlt, „*egymillió ember állott fegyverben...*” A válasz egyetlen mondatban fogalmazható meg, mondta: „*...egy nemzet nem*

⁴ Varga Béla házelnökként emigrált, anélkül, hogy lemondott volna tiszteről, így jogot formálhatott az emigrációban az „ideiglenes államfői” tisztségre. A Magyar Nemzeti Bizottmány irodája Washingtonban és New Yorkban volt. *Múltunk jelene: Válogatás a Barankovics István honlapján 2013 és 2020 között megjelent írásokból.* (2020): (szerk.): Kiss Mária Rita. Barankovics István Alapítvány, Budapest.

<https://barankovics.hu/cikk/multunk-jelene/a-magyar-nemzeti-bizottmany-es-1956> (letöltés dátuma: 2021. 11. 02.); Lásd még: Simándi Irén (2005): *Magyarország a Szabad Európa Rádió hullámhosszán 1951–1956.* OSZK – Gondolat Kiadó, Budapest. 17–19.

⁵ Lásd bővebben: uo. 20–22.

⁶ Győri (Mikes) Imre (1900–1990) politikai kommentáríró, szerkesztő. 1951 és 1982 között, Gallicus álnéven, a SZER Magyar Osztályának munkatársa. Lásd bővebben: Simándi Irén (2005): i. m. 332–333.

élhet félig ragszolgaságban, félig szabadságban!” Ez az üzenete a SZER-nek is: *„A civilizált világ nem élhet félig szabadságban, félig szolgaságban!”*

A folytatásban megemlékezett az 1848–49-es forradalomról és szabadságharcról. Arról, hogy a bukás után Kossuth Lajost olyan *„tisztelttel fogadták, [...] ami csak világhírt és történelmi nagyságot”* illet meg. Éppen száz évvel ezelőtt, 1851. december 5-én érkezett meg Kossuth Amerikába. *„A történelem mintha tanúsággal szolgálna...”*

Beszédének végén a rádió amerikai vezetése nevében, a SZER létrehozásának célját, feladatát foglalta össze. *„Azt akarjuk, hogy ez a rádióállomás Önöké legyen. A magyar nemzeté. Szabad magyarok kezére adjuk ezt a rádiót és csak egy kérésünk van hozzájuk: érzésben, hangban maradjanak jó magyarok. Találják meg a legalkalmasabb eszközöket, hogy híven és pontosan tájékoztassák hazájukat arról, mi történik a Vasfüggöny mögött és mi a szabad világban. [...] Állítsák ezt a rádió állomást a Szabad Magyarország, azon át pedig a szabad emberiség szolgálatába!”*

Hangsúlyozta, a rádió nem képviseli egyetlen politikai csoport vagy személy célkitűzését sem. Az amerikai nép azt várja a magyar néptől, hogy a *„szovjet iga”* alóli felszabadulásért, a függetlenség kivívásáért ugyanúgy küzd, mint 1849 mártírjai.

Végül a következő szavakkal adta át a rádióállomást: *„... kedves Dessewffy: Ezentúl Önök irányítják az új állomást. Kérem, mondják meg honfitársaiknak, hogy a nagy világ nem hagyja cserben őket! Mondják meg nekik, hogy tartsanak ki és készüljenek arra az időre, amelyben elfoglalhatják az őket megillető helyet a világ szabad népei között...”*⁷

A rádiót átvevő Dessewffy Gyula, a Magyar Osztály első igazgatója a *„Szól a kakas már...!”*⁹ című ünnepi cikkében mondott köszönetet: *„Amikor a mikrofont átnyújtották nekünk, úgy éreztem, a gesztus több mint szimbólum: forradalmi cselekmény! Tizenhatmillió szabad amerikai polgár¹⁰ nyújt baráti segítséget a szenvedő magyar nép felé ebben a gesztusban. [...] A Nyugat megértette, hogy a szabadság egy és oszthatatlan. Megértette, hogy amíg nyers erőszak uralkodik a világ egyik része felett, addig senki sem biz-*

⁷ Dessewffy Gyula gr. (1909–2000) szerkesztő, politikus. 1951-től 1954-ig a müncheni SZER Magyar Osztályának a vezetője. 1961-ig a rádió NewYork-i részlegének tanácsadója. Lásd bővebben: Borbándi Gyula (1992): *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia*. Hitel, Budapest. 92.

⁸ „A civilizált világ nem élhet félig szabadságban, félig szolgaságban!” Frederic R. Dolbeare, a „Free Europe” alelnöke a SZER megnyitó ünnepségén, i. m. 1–2.

⁹ A „Szól a kakas már...!” kezdetű magyar népdal volt a SZER első szünetjele a forradalom leveréséig.

¹⁰ A SZER megszervezéséhez, az anyagi támogatás koordinálására jött létre a magánalapítású Keresztes Hadjárat a Szabadságért (Crusade for Freedom) mozgalom. A gyűjtések eredményeként kezdetben évi körülbelül 4 millió dollár állt rendelkezésre a kiadások finanszírozására. Ez természetesen nem volt elegendő. Lásd bővebben: Borbándi Gyula (1996): *Magyarok az Angol Kertben. A Szabad Európa Rádió története*. Európa Kiadó, Budapest. 21–22.

tos a saját szabadsága felől. [...] Rádiónk egymagában is tanúsítja, hogy az elnyomott népek felszabadításáért folyó küzdelem új szakaszba lépett. Magyar rádió szólal meg, amelyben magyarok szólnak magyarokhoz és hirdetik korunk egyetlen, mindent átható eszményét: a szabadság gondolatát és a népek testvériségét!”

A rádió főszerkesztője is kiemelte október 6-*a jelentőségét, nem véletlenül indult a magyar adás ezen a napon. Megemlékezett az Aradon kivégzett tizenhárom honvédtisztról, akik, mint mondta, „a testvériségért, szabadságért és emberiségért haltak meg”. Írásában hangsúlyozta azt is, hogy a magyar nép erejét semmi sem törheti meg, erős és „fizikai erőszakkal” sem lehet legyőzni. A rádiót mint „fegyvert” a Magyar Osztály munkatársai a „magyarság leghathatósabb önvédelmi eszközévé” akarják kovácsolni. A rádió csak eszköz, „a harc oroszlánrésze az otthon szenvedőké”. A rádió csak „szerény” tehetségével és „véges” képességével harsogja a magyar nép felé, „a történelem hullámai csak egy szellemét megtagadó, önmagát elveszejtő nép felett csaphatnak össze”.*

Nyomatékosította azonban azt is, nem lehet a rádió célja „*hiú remények*” keltése. „*Vállalva mindennapi küzdelmeit, a nemzettel együtt fordulunk a jövő felé. Vállaljuk, hogy jövőendő sorsát csakis maga a szenvedő nép döntheti el. Nélküle nem győzhet a szabadság, tehát nélküle nem formálódhat a jövőendő sem...*” Ünnepi cikkében kitért a kétpólusú világtrend kialakulására, a hidegháború megszilárdulására, a szovjet zóna országában maradt emberek millióira, akik az „*embertelenítő normarendszer és eszménye*” szenvedőivé váltak. Beszédében kiemelte, hogy a sztálini diktatúra „*a világtörténelem legnagyobb csődje, a moszkvai rémuralom csődje teljes*”. Ebben a szinte reménytelennek látszó helyzetben mégis „*új élet bontakozik ki*”. A rádió „*célja és kötelessége: együttküzdeni a magyar nemzettel ez új, szabad létért*”.

A rádió alapelvét úgy foglalta össze: nem a múlt helyreállítása, hanem a jobb jövő kialakítása a cél, erős hittel és megalkuvás nélkül. Hangsúlyozta, ezt a folyamatot „*nem [...] vezetni és irányítani*”, hanem kizárólag szolgálni akarják.¹¹

Az október 6-i adás már reggel kezdődött, hanglemezekről zenét közvetítettek, és többször bementék, hogy a hivatalos megnyitőünnepség 11 órakor kezdődik. Egy hírlap tudósítója szerint már reggel 5 órakor bementa egy szpíker: „*Itt a Szabad Európa Rádió, a Szabad Magyarország Hangja! [...] elcsuklott, a hangja [...] a gyakorlott bementő fél percig nem tudott szóhoz jutni a meghatódottságtól és mindenki sírt, aki a mikrofon körül állott.*”

A megnyitőünnepséggel egy időben a possartstraßei „*stúdióban fel-*

¹¹ Szól a kakas már!... Írta: Dessewffy Gyula, a Szabad Magyar Rádió főszerkesztője. *Nyugati Hírnök*, V. évf. 19–20. sz. 1951. november 15. 1–2.

hangzott és a 49 méteres rövidhullámhosszon Magyarország felé indult a SZER hívőjele, amely a »Szól a kakas már« kezdetű dal motívumából készült”. Ezután bejelentették az adások megkezdésének tényét, és ismét a hívőjel következett. Majd rövid részletet sugároztak Dolbeare alelnöknek a rádiót átadó és Dessewffy Gyula átvevő beszédéből. Az adás további részben Jánosi József mondott imát, majd Thury Lajos, a Magyar Osztály helyettes vezetője tájékoztatója hangzott el a műsorokról, és következett egy rövid megemlékezés az aradi vértanúkról. Az első ünnepi adás végén elhangzott a Himnusz és a déli harangszó. A nap folyamán ezt az egyórás adást tízszer megismételték.¹²

Az emigrációból a Szabad Európa Rádióig – visszaemlékezések

Borbándi Gyula: Svájcból Nyugat-Németországba

Borbándi Gyula¹³ 1949. január 12-én hagyta el Magyarországot, majd négy hét ausztriai tartózkodás után Svájcba menekült, ahol 1949 februárjától 1951 augusztusáig tartózkodott. Amikor megérkezett Zürichbe, jelentkeznie kellett a rendőrségen. Menekülttáborban volt Wallisellenben, Zürich mellett. A táborban „főleg magyarok voltak”, emlékezett vissza, „de más kelet-európaiak is, [...] egy napig tartott a kihallgatás, amelynek következtében, [...] pár héttel később már kaptam egy [...] ideiglenes igazolványt”, amit „talán 2-3 hónap múltán már” menekültként is használhatott.¹⁴

Elsősorban apróhirdetés útján próbált lakhatást és állást keresni. A Közép-Svájcban fekvő *Engelbergben*, a Titlis-hegy alatt, a világhírű síparadicsomban sikerült munkát kapnia. A svájci hatóságoktól menedéjogot kért, ezt egy kötelezvény aláírása után adták meg. A menedéjog megadásának két feltétele volt. Az egyik, hogy nem folytathat „politikai tevékenységet” Svájcban, a másik, az országot csak „tranzit”- országnak

¹² Borbándi Gyula: A Szabad Európa Rádió előzményei és indulása, 2. rész. Szabad Magyarország. *Magyar Szemle*, 8. sz. http://www.magyar szemle.hu/cikk/a_szabad_europa_radio_elozmenyei_es_indul%C3%A1sa_2_resz (letöltés dátuma: 2021. 10. 26.). Borbándi Gyula cikkének lábjegyzetében megjegyezte, hogy a megnyitőünnepségen elhangzott Himnusz nem volt meg hanglemezen, ezért a rádió munkatársaiból alakult alkalmi kórus énekelte el, és azt vették fel hangszalagra két nappal korábban.

¹³ Borbándi Gyula (1919–2014) magyar író, történész, szerkesztő. 1951 és 1984 között, Gyulai Ernő álnéven, a SZER Magyar Osztályának szerkesztője. Lásd bővebben: Simándi Irén (2020): Borbándi Gyula, a Szabad Európa Rádió szerkesztője. In: *A reményt nem feladni. Konferencia Borbándi Gyula 100. születésnapján, 2019. szeptember 24.* Barangoló Kiadó, Pilisszentkereszt. 20–39.

¹⁴ Interjú Borbándi Gyulával. Országos Széchényi Könyvtár, Történeti Interjúk Tára (a továbbiakban TIT). Az interjút készítette: Alexa Károly. Operatőr: Farkas Pál. 2000. október 2.

tekinti, tehát „*mindent elkövet a kivándorlás érdekében*”. A dokumentum aláírását követően a hatóságok rendszeresen ellenőrizték a pontok betartását, és mindent el is követtek, hogy a menekültek tartósan ne tudjanak az országban maradni. Például azzal, hogy a menekülteket a legalacsonyabban fizetett állásokba közvetítették.

Borbándi az üdülőhely szállodáiban végzett alkalmi munkát, szállodai alkalmazottként cigarettát árult, a szállodák kertjét gondozta, szobákat takarított. Egyedül élt, szabadidejében felutazott Zürichbe, ott magyarokkal találkozott, aki gyárakban, építkezéseken dolgoztak. Politikai tevékenységet nem folytathatott.¹⁵ (A letelepedési engedély első pontját akkor szegte meg, amikor 1950 novemberében részt vett a *Látóhatár* megszervezésében.¹⁶) Az „*idegenellenőrző rendőrség*” minden hónapban ellenőrizte, hogy tett-e valamilyen lépést a kivándorlása ügyében. Felhívták a munkahelyén, ilyenkor például azt „*kellett mondani, hogy most levelet írtam az ausztrál kormányhoz, vagy illetőleg az ottaniak képviselője, szövetségre, jövő hétre jön Kanadából*”. Megérkezett a toborzóbizottság, favágókat kerestek. Borbándinak az ismerősei azt mondták, aki a meghallgatásokat vezeti, annak „*szorítsd meg jól a kezét, mert azt hiszi, hogy erős vagy. – Szorítottam, nem használt.*”¹⁷

Borbándi 1951 augusztusában ment Nyugat-Németországba. A SZER indulásáról levelezés útján már az év tavaszától volt információja. A Münchenben induló rádióról Kovács Imrétől (a Nemzeti Parasztpárt főtitkára), Nagy Ferentől (kisgazdapárti politikus, 1946. február 4. és 1947. május 31. között miniszterelnök) és Auer Páltól (1946–1947-ben Magyarország párizsi követe) hallott. Felajánlották azt is, támogatják Borbándit abban, hogy a rádióhoz kerüljön. A SZEB egy hirdetményt tett közvé, amelyben öt rövid úgynevezett pályaművet kellett készíteni különböző témakörben (kommentárok, helyzetismertetések), ezek terjedelme 5-10 perc lehetett. Borbándi a kultúra, az irodalom témakörben küldte el pályázatát, magyar nyelven. Sikerral járt. Szerkesztői feladattal bízták meg a SZER Magyar Osztályán.¹⁸

A kezdet a rádióban – a mindennapok

A rádió szerkesztői egyforma fizetést kaptak, kivéve az osztályvezetőt és a helyettesét. A szerkesztőknek egységesen 190 dollár volt a havi jövedelmük. Másfél év után differenciáltan kapták a fizetésüket. A gépíró-

¹⁵ Uo. 2000. augusztus 21.

¹⁶ Uo. 2000. október 2.

¹⁷ Uo. 2000. augusztus 21.

¹⁸ Uo. 2000. október 2. Lásd erről: Borbándi Gyula (1996): i. m. 33–35.

nők, bemondók kevesebbet kerestek. Az 1950-es évek elején 1 dollár 4,20 márkát ért, átszámítva nem egészen 800 márkát, ami nagyon jó fizetésnek számított a Német Szövetségi Köztársaságban.¹⁹ A rádió a külföldről érkezett munkatársaknak lakást is biztosított. Az egyedülálló ketten kaptak egy kétszobás lakást, mindenkinek volt egy szobája, saját mellékhelyiséggel. A házaspárok kétszobás lakást kaptak; minden gyermek után egy pluszszoba járt. (A rádiós szolgálati lakások teljesen berendezettek voltak.²⁰) A német hatóságok feltétele az volt, a rádióknak kell gondoskodni a munkatársai elhelyezéséről. A vezetés ezt úgy oldotta meg, hogy Münchenben szövetkezetek, társaságok alakultak, és a rádió amerikai vezetése jelentős összegekkel járult hozzá a rádiós házak építéséhez. A külföldről érkezett munkatársak 5-600-an lehettek (csehek, lengyelek, magyarok, románok, bolgárok). Kezdetben sok mindenre szükségük volt, személyes tárgyakra, elsősorban ruhaneműre, hiszen szinte semmit nem tudtak magukkal vinni. Később tudtak egyebeket is vásárolni, fokozatosan ismerték meg a városban a kulturális, szórakozási lehetőségeket, kezdtek moziba, színházba, komolyzenei koncertekre járni.

A rádióban végzett szerkesztői munka Borbándi sok energiáját lekötötte, mindent meg kellett tanulnia; fontos volt, hogy jól végezze a feladatát, ami kötelezettségekkel járt. Azok a munkatársak, aki esti, éjszakai műsorokat készítettek, 9 órára mentek be a munkahelyükre, de mindenki igyekezett korábban beérni, mert fontos volt az információszerzés a saját területén mindenkinek arról, mi történt a világban. (A SZER indulását követő első években a Hírosztály munkatársai 24 órás szolgálatban voltak. A Monitoring Osztály munkatársai pedig hajnali fél 5-re mentek dolgozni.²¹) A szerkesztőknek este fél 6-ig kellett dolgozni, végezni azt a munkát, amit kiosztottak nekik. Abban az esetben, ha fél 6-ig nem készült el a műsor, akkor természetesen tovább kellett benn maradni. Főleg a kezdeti időszakban 8-9 óráig is, vagyis a hivatalos munkaidőn jóval túl.

Borbándi a szabadidejében különösen szeretett moziba járni, az 1950-es években sok olyan francia, olasz, amerikai filmet nézett meg, amelyek Magyarországra a „háború alatt politikai okokból [...] nem jöhettek be”. Naplőfeljegyzése szerint volt olyan év, hogy „majdnem 160-170 filmet” nézett meg. A mozin kívül a kikapcsolódást a társasági élet jelentette. A rádió dolgozóinak száma az 1950-es évek elején kb. 200 fő volt, közülük sok fiatal és egyedülálló. Részben a Magyar Osztály munkatársai

¹⁹ Borbándi Gyula (1996): i. m. 76-77.

²⁰ Uo. 78.

²¹ Lásd erről: Simándi Irén (2006): „Nemzetközi sajtószemle” a Szabad Európa Rádióban 1956. október 22. – november 10. OSZK – Gondolat Kiadó, Budapest. 11-20.

hívták meg egymást, de az Európa különböző országaiból érkezett rádiósok is szerették volna megismerni a többieket, erre pedig a vacsorák, a közös borozgatások, délutáni táncos összejövetelek adtak lehetőséget. Ez a későbbiekben megszűnt, és csak azok a családok jártak továbbra is össze, ahol komoly barátság alakult ki.

A közös vacsorák során azoknál a házaspároknál is, ahol német feleség vagy férj volt, a magyar konyha legfontosabb ételei készültek. Ezen az összejöveteleken nem elsősorban az evésen, iváson volt a hangsúly, hanem az *„információ kicserélésén, a beszélgetéseken, egymásnak [a] jobb megismerésén”*.

München a rádió indulásakor még a háború nyomait viselte, sok ház, egész utcák, városrészek heverték romokban. De az élet lassan megindult. A magyar munkatársak közül sokan laktak a Schwabingban, ahogy Borbándi nevezte, München művésznegyedében. A városrész az 1950-es évek elején még tele volt művészvendéglőkkel, kis kocsmákkal, szórakozóhelyekkel, ahol mindenféle művészember megfordult. A hangulatos helyek egyszerű tárgyakkal voltak berendezve, az asztalokon kiskockás terítő, lecsöpögő gyertya, hangulatvilágítás. Jó ételleket készítettek, jól lehetett vacsorázni, még hozzá nagyon olcsón. Két márkába került egy Wienerschnitzel burgonyával, olcsó volt a bor és a sör is. A legtöbb helyen két-három tagú diákzenekar játszott, *„ahol táncolni is lehetett, és lányokkal ismerkedni. Szóval nagyon kellemes volt az akkori schwabingi élet. Ez akkor változott meg, amikor a városnak, az embereknek kezdett jobban menni, gyarapodtak, akkor ezek a régi kis vendéglők, ezek új bútorokat hoztak, tiszta abrosz, fehér abroszokat, és a pincérek meg hasonlók ott jöttek mentek, megszűnt a zene a vacsorázó helyeken, de akkor az ember már nem is nagyon kíváncszott. Ez az ifjúságnak és a kornak egy nagyon kellemes jelensége volt, és [...] az ember később csak ilyen nosztalgiával gondol rá, hogy milyen szép volt.”*²²

Borbándi Gyula a *Látóhatár*, majd 1958-tól az *Új Látóhatár* felelős szerkesztőjeként a folyóiratban szinte a teljes magyar emigrációnak biztosított publikálási lehetőséget, és ezzel össze is tartotta azt.

²² Interjú Borbándi Gyulával. i. m. 2000. október 2. Lásd még: Simándi Irén (2005): i. m. 30–36.

Ekecs Géza: Párizsból Münchenbe

Ekecs Géza²³ 1949 őszén Németországba menekült, majd onnan Párizsba ment. Jelentkezett a rendőrségen, elmondta, honnan jött. Itthon tanult franciául, érettségizett, meg tudta értetni magát. Egy „*könyökvédős francia hivatalnok*” felvette az adatait, „*Monsieur Ekek*” lett a neve, és kapott ideiglenes tartózkodási engedélyt, amit egy vagy két hónapra adtak, majd újra be kellett menni a rendőrségre, ahol „*egy másik könyökvédős ember szúrós szemmel érdeklődött, hogy miből élek*”. Segélyszervezetek adományából kapott anyagi támogatást, ilyen volt pl. az International Rescue Committee (IRC). „*Kaptam 1000 frankot, hát rohantam azonnal moziba, csengetős mozi volt, mindig csengetett, hogy kezdődik a film a Grand Boulevardon. [...] ha szeretetsomagot kaptam, azt nem szerettem [...], így tengődtem.*”

A Párizsban élő magyar emigráció tagjaival gyorsan kialakult a kapcsolat, segítették egymást.

A Montmartre aljában egy kis panzió negyedik emeletén sikerült szobát bérelnie. „*...recsegő falépcsők, közös folyosó, közös illembely, [...] egy ilyen csapott tetűjű szobám volt.*” A szobában „*kőpadló volt, télen spirituszt vettem, meggyújtottam és akkor lavórba tudtam mosakodni, mert egyébként fűtés és ilyesmi nem volt. Viszont béreltem egy görögötől egy írógépet, ugye francia írógépet, ami megfelelt körülbelül a magyarnak. Csak az nem, hogy néhány mássalhangzónk [...] csáléra áll, és akkor vállaltam azt, hogy emigráns újságokat gépelek le, nekem is volt egy lapom, az észak-franciaországi magyar bányászok megjelentettek egy újságot, amit fizettek, fenntartották, »Talpra magyar!« volt a címe. Ezt az újságot jelentettem meg, béreltem egy sokszorosító gépet, még a fülem is fekete volt, a sokszorosítót mindig tömni kellett különféle folyadékokkal, stb.-vel. [...] akkor jelentkezett Czupy Bálint, a későbbi Bálint gazda, »Szabad Kisparaszt«, akkor jelentkezett a Gergelyfy Sándor a »Szabad Magyar Munkás«, az első példányokat szintén én, könyvformában sokszorosítottam, legépeltem, körömlakkal lehetett csak korrigálni ezt, [...] volt fűzőgépem, elvittem és szétpostázták. Egyszer megjelent Svájcban a Borsos Sándor és közölte, hogy Svájcban[n] nem tudnak [...] nívós irodalmi újságot [kiadni], mert a svájci hatóságok nem engedték meg emigránsoknak ilyet.*”

1950-ben Ekecs jelentette meg a *Látóhatár* első példányait, amelynek alapítói Borbándi Gyula, Vámos Imre és Borsos Sándor voltak.²⁴ Ez-

²³ Ekecs Géza (1927–2017) magyar újságíró, rádiós szerkesztő. 1951 és 1992 között a SZER Magyar Osztályának munkatársa. Magyar Október. <http://szer.oszk.hu/szemelyek/ekecs-geza> (letöltés dátuma: 2021. 10. 26.)

²⁴ A folyóirat alapításában Borbándi Gyula, Vámos Imre, Borsos Sándor, Gál Mihály és Molnár József vett részt. Mindannyian a magyar emigráció tagjaként éltek Svájcban. Zürichben, illetve a környékén vállaltak munkát. A folyóirat címét Molnár József javasolta. Vámos Imrét bízták meg a szerkesztéssel, Borsos Sándor pedig a felelős kiadó lett.

zel kapcsolatban elmondta: „...1950 nyarán a Borbándi akkor még Svájcban élt, továbbított nekem egy levelet, amibe azt mondja »Te ezt jól szeded ki, Magyar Miatyánk« Márai Sándor híres verse, hogy [...] »lehull nevedről az ékezet«, stb., stb. és hát ezt persze kinyomtattam. [...] ennek nagy magyarországi visszhangja lett később, mert hivatalosan is válaszoltak rá. Ott jelent meg a »Látóhatárban« először...”

Az egyik munkája így az újságok szerkesztése és „mechanikus módon” történő megjelentetése volt.

Ezek mellett külső munkatársként dogozott a párizsi magyar rádió szerkesztőségében. A rádióban minden este egy 30 perces magyar adás hangzott el. A szerkesztőséget gróf Dessewffy Gyula vezette. 1951 nyarán Dessewffy közölte, „megbízta az amerikaiak azzal, hogy szervezzék egy magyar nyelvű rádióállomást...” Az amerikai vezetés tervei között több helyszín is szerepelt a rádió megszervezésére, mielőtt Münchenbe került. Franciaország nem jöhetett szóba, mert „nagyon erős” volt a kommunista párt, felmerült, hogy Luxemburgban legyen a rádió, de ezt az ötletet is elvetették.

Dessewffy Gyula Ekecset is hívta a szerveződő müncheni rádióhoz, ő először egy levélben nemet mondott a felkérésre. Akkor már, 1951 őszén folytak a próbaadások. „Kedves Gyula nagyon szépen köszönöm a meghívót, megtisztelő, hogy menjek át az amerikai rádióhoz Münchenbe, dollárért nem adom el magam. [...] Hát aztán annyira fölértékelődött szememben az a bizonyos dollárér[t] eladnivaló, hogy 1951. december 6-án megérkeztem az Orient Expressszel Münchenbe, kis kizártskával. Másnap szóltak, hogy a nadrágom lukas egy bizonyos helyen, és így jelentkeztem Dessewffy Gyulánál, azonnal kiadta az utasítást, és 1951. december 14-től rajta voltam az úgynevezett »payroll, az amerikaiak fizető listáján« mint, a rádió munkatársa.”

Letelepítés Münchenben – és a rádiónál

Azoknak a rádiósoknak, akik Párizsból érkeztek, a rádió amerikai vezetése tartózkodási engedélyt adott. Ez azért volt lehetséges, mert München 1955-ig az amerikai megszállási övezet része volt. A munkatársakat az megérkezést követően a Park Hotelben helyezték el. Az első

Azért kettejükre esett a választás, mert ők voltak azok, akik Zürich központjában laktak. A *Látóhatár* első száma 1950 novemberében jelent meg, ám a svájci törvény nem engedélyezte, hogy menekültek lapkiadással foglalkozzanak, ezért a borítóra azt írták, hogy „Készült Ausztriában”. Postázása Párizsból történt, amint később Borsos Sándor áttelepülésével a *Látóhatár* kiadóját is Franciaországban jegyezték be. Szeredi Pál: A *Látóhatár* szerkesztőségi ellentéteinek háttere 1957–1958-ban, 1. rész. *Magyar Szemle*, 11–12. sz. http://www.magyarzemle.hu/cikk/20160111_a_latohatar_szerkesztosegi_ellentetenek_hattere_1957_1958-ban_1_resz (letöltés dátuma: 2021. 10. 26.).

szerkesztői fizetése mindenkinek 190 dollár volt. A szállodában a teljes ellátást a rádió fizette.

Később a rádió vezetése a munkatársak számára egy panziót bérelt. Majd elkezdődtek a tárgyalások arról, hogy úgynevezett rádiós házakat építenek. A házakban a lakások megosztottak voltak, a közös előszoba, konyha, fürdőszoba mellett mindenkinek volt külön hálószobája. Ekecs eleinte Borbándi Gyulával lakott közös lakásban. A lakás takarításáról a lakóknak kellett gondoskodni, de segítséget jelentett, hogy a takarító-személyzetet a rádió bocsátotta rendelkezésre. A szükséges takarítóeszközöket a rádiósoknak kellett megvásárolni. A munkába járás is megoldott volt a kezdeti időben, a rádióból autót küldtek a munkatársakért.

Vásárolni a Piexbe, az amerikai katonai áruházba járhattak. Azok a munkatársak, akik „*győztes ország*” papírjaival érkeztek, pl. francia iratokkal, dollárban kapták a fizetésüket, ez úgynevezett „skib speciális katonai” dollár volt. Ezzel a fizetőeszközzel vásárolhattak cigarettát, szeszesitalokat (konyak, whisky), tűzálló edényeket stb. Azok a munkatársak, aki ilyen szerencsés helyzetben voltak, megtehették, hogy a vásárolt termékeket elajándékozták, de inkább, átszámítva márkára, eladták azoknak, akik nem juthattak hozzá ilyen cikkekhez. Az áruk átszámítva márkára nagyon olcsók voltak. Németországban az ötvenes évek elején még jellemző volt – mondta a visszaemlékezésben Ekecs Géza –, hogy ha „egy amerikai katona eldobta a csikket, erre a német odarohant és fölkapta”. Szintén értékes árucikk volt a nejlonharisnya, amit ugyancsak tovább lehetett adni márkáért. A rádió munkatársai közül sokan így egészítették ki a fizetésüket.

A Magyar Osztály munkatársai között Ekecs Géza volt a legfiatalabb. A Possartstraße 9-es számú bérházban a stúdió az első emeleten volt, a hosszú folyosó bal oldalán ültek a gépirőhölgyek. A rádióban a munkatársakat „*hallatlan lelkesedés*” jellemezte, „*nem lehetett az embereket hazaküldeni, este 8-10 után*” sem. Az adás hajnali öt órakor kezdődött, és éjfélkor fejeződött be. A rádióknak az induláskor egy 25 kilowattos adója volt, amit az amerikaiak a Wehrmachtól „*zsákmányoltak még a háború alatt*”. Majd elkészült a rádió új épülete az Angol Kertben, „*München szívében a városnak, [...] a Bajor államnak egy fontos helyén. Bár megszállók voltak az amerikaiak, de mégis figyelembe vették a németek kérését, hogy az épület ne legyen magasabb, mint a környező fák koronája. Tebát ezért csak egyemeletes épület lett*”, később újabb részlegekkel bővült, így olyan alakja lett, mint „*egy nyolckarú polip*”. Az Angol Kertbe először a csehek, majd a lengyelek, utána a magyarok költöztek be, őket a bolgárok, a románok és az oroszok követték.

A rádióban általában jó hangulat, vidám légkör uralkodott, sokat viccelődtek egymással, mindenkinek volt ragadványneve. Ekecs Géza Skultéty Csabától a „*Hugó*” nevet kapta. Egy svájci lapban Skultéty kis,

komikus rajzos figurát talált, aminek az alakja, mozgása hasonlított Ekecsére, így született a név. A régi kollégái „*még mai is*” így köszönnek neki: „*Szervusz Hugó!*”

A rádiólehallgató szolgáltat munkatársai 1951 áprilisától folyamatosan kerültek át Münchenbe az ott szerveződő SZER-hez. A Magyar Monitoring Osztály feladata a budapesti *Kossuth Rádió* adásainak figyelése és Revox szalagos hangrögzítőre történő felvétele volt. Az ott dolgozó 4-5 munkatárs a felvett szöveget leírta a magyar szerkesztőség számára, mert nagyrészt ezekből készültek a napi kommentárok.

A rádió amerikai vezetői gyakran váltották egymást az *Angol Kertben*. Ahogy Ekecs fogalmazott, „*inkább mentek, mint jöttek, nagy cserék voltak,*” később pedig a Monitoring Osztálynak amerikai vezetői lettek.

A „házigazdák”

„*Sose voltak házigazdák, ellenségek voltak kezdetől fogva.*²⁵ *Rossz szemmel néztek ránk, mint először is [az] amerikaiak által rájuk kényszerített jövevények[re], elterjedt az a téves hit, ami nem volt igaz, bennünket az amerikaiak tartottak fenn, [...] a németek azt hitték, [...] mert ez volt a propaganda részükről, hogy ez mind a jóvátétel része, a vesztes háború miatt. Tényleg ellenséges[ek] volt[ak], nem mi miattunk magyarok miatt, [hanem] elsősorban a csehek és a lengyelek miatt, mert a csehszlovák részlegbe olyan politikusok [...] kerültek, akik keményen németellenesek voltak, sőt [a] lengyelek részéről [is], akik harcoltak a németek ellen, mint partizánok, és a SZER-nél később pozícióba kerültek, ez mind valahol a németek felé kiszivárgott, és aztán lepecsételték [sic!] [megpecsételték] bennünket, hogy propagandatenger. Tehát nem is voltak hajlandók, még az intelligens, [...] akkori német média és sajtó nem nagyon közeledett hozzánk, de ez vis major volt. Az amerikaiak se közeledtek hozzájuk. Tehát valahol [...] egy ilyen úr volt, egy ilyen senki földje volt a SZER akkor német területen. Nekünk nagyobb hírünk volt [a] német határokon túl, mint Németországban, annak ellenére, hogy az alkalmazottak jelentős része német volt.*”

A helyzet 1955 után valamennyit változott, mert „*Németország [...] először is világhatalom lett azzal, hogy 1954-ben Bernben fociba[n] megverték bennünket, [...] én Istenem ott voltam, hát az szörnyű. Írtam anyámnak egy levelezőlapot »Édesanyám ez a második Augsburg: a csatavesztés«. Na, akkor valamivel jobb lett, mert akkor a németeket már a politikai felelősség kötelezte. Volt már hivatalos kapcsolat. Volt Bonnban államtitkár, aki törődött velünk.*” A rádió finanszírozása szempontjából az amerikai ve-

²⁵ Lásd erről bővebben: Simándi Irén (2005): i. m. 30-36. (A sajtóvisszhang nem volt pozitív a rádió megalakulásáról a nyugatnémet lapokban.)

zetés is tartott kapcsolatot a németekkel, „volt bizonyos közeledés”. Ez abban is megnyilvánult, hogy a rádióban volt egy *Public Relations* részleg, ahol német nyelven jelentettek meg *Radio Free Europe* címmel magazint, ahol a rádió tevékenységét mutatták be, és kértek különböző anyagokat. De mások is megjelentek az Angol Kertben, így pl. a *Spiegel* újságírója a Researchben [a] (*Kutatóosztályon*), „eredeti dokumentációk után [sic!] nézni” nézett. A könnyűzene is érdekelte az újságírókat. „*A Szabad Európa Rádió Müncheni stúdiói, illetve hanglezetára volt akkor az '50-es évek felétől a '60-as évek végéig a leggazdagabb*” könnyűzenei gyűjteménnyel ellátva, a „*rock-pop nekünk minden volt, a Bayerischer Rundfunktól a Rias Berlintonól is jöttek. A kartotékok dobozokban voltak hosszú asztalokon, azokat nézték és csodálkoztak a gazdag zenei kínálaton. Például »Neil Sedaka: Oh! Carol és [...] Beatles: Help!« A rádió mindent megkapott Londonból és a nagy amerikai cégektől, mert »non profit organization« volt, nem hirdetésből élt, ezért ingyen kapta a hanglezeteket. [...] délelőtt a lemezárba megjött a köteg, és [...] Jimi Hendrix[et], rögtön fölvettem. Szegevény Komjáthy [György] 3 hónappal később kapta meg*” Budapesten. A rádió nagyon jó helyzetben volt.²⁶

A SZER amerikai vezetése a forradalom leverését követően döntött arról, új műsorokra van szükség, az egyik ilyen a *Teenager Party* volt, amelyet Ekecs Géza, Cseke László álneven szerkesztett és vezetett. Az első adás 1959. március 31-én hangzott el, a műsorra még ma is sokan emlékeznek.²⁷

László László: Az emigráció kezdete – Stájerország

László László²⁸ 1950. július 20-án lépte át a magyar határt nagyon kalandos körülmények között, mert akkora már kiépült a műszaki határzár.²⁹ Korábban három évig Sopronban erdei munkásként dolgozott. Ebből finanszírozta tanulmányait Budapesten a jogi egyetemen, ahol hat és fél évet végzett el. A határ átlépése után egy stájerországi menekülttáborba, majd onnan Innsbruckba került. A megélhetését segédmunkásként alkalmi munkákból pótolta. Egyebek mellett rendszeresen segített a Magyar Menekültügyi Hivatalban, a Social Servicesben, itt egészen véletlenül került kapcsolatba a SZER-el. A rádió müncheni

²⁶ Interjú Ekecs Gézával. Országos Széchényi Könyvtár, TIT. Az interjút készítette: Simándi Irén. 2000. 02. 04.

²⁷ U o.; Lásd még: Borbándi Gyula (1996): i. m. 310.

²⁸ László László (1929–2021) közgazdász. 1951 és 1991 között a SZER munkatársa, a Magyar Monitoring vezetője. Rádiós álneve: Tétényi László.

²⁹ Sallai János (2012): *Egy idejét múlt korszak lenyomata. A vasfüggöny története*. Hanns Seidel Alapítvány, Budaörs. 5–103.

szervezéséről már tudott, de pontos információi nem voltak. Egy alkalommal szintén a hivatalban dolgozott, amikor telefonon keresték a főnökét, Dörei Ferencet. A vonal másik végén Béry László³⁰ volt, aki 1950 októberétől Innsbruckban végzett rádiólehallgatást az induló rádió részére. Az ajánlata jókor érkezett, László László „szíves örömmel” mondtott igent a felkérésre.

A Béry Lászlóval történt első találkozásukra így emlékezett: *„Még aznap találkoztunk, szimpatikusnak talált, és a hónom alá nyomott egy nagy rádióvevő készüléket és [...] három mondatba[n] elmondta, hogy mi a feladatom, [...] a budapesti rádió reggeli adásait figyeljem, mindent jegyezsek fel, azt gépeljem le, és délelőtt vigyem el hozzá, mert az azonnal megy Münchenbe. Hát beültem a kis kulipintyómba, a kis szobácskámba, a lágerban, és [...] próbáltam befogni Budapestet, ami nagyon nehéz volt, mert hát semmi nem volt, aztán próbáltam dróttokkal [...] kíségetni magamat, [...] reggel 5-től úgy 8 óráig nagy recsegések közepette azért valamit mindig hallottam. [...] így kezdődött az én karrierem”* 1951. július végén a SZER-nél.

Áttelepülés Münchenbe

1951. szeptember elején Béry László közölte: *„...öregem, zűr van, jött az ukáz Münchenből, nekünk át kell költöznünk az egész irodával mindehnestül Münchenbe”, a Possartstraße 9-es számú bérházba.* A munkatársak létszámát is bővíteni kellett még az átköltözés előtt. Sikerült új kolléganőt találni, Brandenstein Hannát, aki szintén Innsbruckban volt, a francia megszállási övezetben, a hatóságoknál a sajtóosztályon alkalmanként sajtószemle összeállítását vállalta. A városhoz nem volt semmi kötődése, így vállalta a feladatot a rádiónál. A monitoringcsoport négy főre emelkedett: a vezető, Béry László, Gayer Ildikó, aki az adminisztratív feladatokat látta el, a frissen beszervezett Brandenstein Hanna és László László.

Az átköltözés Münchenbe 1951. október 1-jén történt. Erre László így emlékezett: *„...ott állok az innsbrucki menekülttábor kapujába, két Persiles doboz (régí fémdoboz), ez volt az én vagyonom, és egy marha nagy rádió vevőkészülékkel, és ott állok és várom, hogy átvigyenek Münchenbe. És egyszer csak megjelenik egy fekete hatalmas Chevrolet személygépkocsi, akkor nem is láttam még addig olyasmit, és megáll előttem és kiszáll egy sofőr, odalép udvariasan hozzám és közli: »Kérem, Ön László László úr? Mondom: én. Mondom: miért? Azt mondja: Hát akkor most megyünk Münchenbe.« Hát*

³⁰ A Magyar Monitoring Osztály munkatársai: Béry László (1952 őszéig), Bérces Béla, Brandenstein Hanna, Ekecs Géza, Gayer Ildikó, Halastik László, László László, Szerberényi László.

bepakoltunk és egy hatalmas, szép, luxus Chevrolettel gördültem Innsbruckból Münchenbe. A többiek október 2-án vonattal érkeztek meg.”

„München még nagyon-nagyon romos volt. [...] körülbelül kétharmad része még mindig romokba feküdt, az életkörülmények akkor kezdtek itt javulni.” A háborús nyomok nagyon látszóttak. „Egész utcárszekek feküdtek még romban, a mostani gyönyörű sétányok mind-mind romosak voltak, a Schwabing, a híres művésztelepnek a több mint kétharmada romos volt.” Nagy volt a különbség a müncheni állapotokhoz képest. „Innsbruck nagyon keveset szenvedett a háborútól, tehát [...] tulajdonképpen egy ép városból jöttünk egy nagyon romos városba. Na de ami fogadott, [...] engem, az nemcsak, hogy romos volt, hanem egy kis káosz is volt, mert amikor ideérkeztem, akkor először elmentem a személyzeti osztályra, mely mind külön-külön villákba voltak [...] nem volt még egy közös épület, ott: »hál istennek, hogy jössz, gyere azonnal! Hova, mikor tudsz kezdeni? Azonnal. Jó, rendben van.« Akkor elvisznek egy másik villába, és ott az első emeletre, és egy nagyon-nagy szoba, egy káosz, ez lesz a te hivatalod. Mondom, [...] én ma este kezdjek el dolgozni, itt ebben a káoszban. Úgyhogy először megpróbáltam [...] mi van itt, van itt egy írógép? Nem volt. Akkor ki tud írógépet szerezni? Van papír? Az se volt. Úgyhogy eléggé komplikáltan kezdődött az itteni működésem. De aztán másnap jött a három kollega, akkor megjelent az amerikai főnököm. [A monitoring] nem a Magyar Osztály részeként jött Münchenbe, hanem az Információs Főosztály [...] részeként. Volt a Központi Hírosztály, a tudósítói hálózat, az Aktuális Osztály és a rádiófigyelők valamennyien, nem csak magyar, hanem a cseh, a lengyel és a többiek is. [...] egy nagyon aranyos amerikai főnököm volt, Mr. Stenzilnek (?) hívták, mindenben nagyon segített, és föltúrte az ingujját, és na most akkor toljuk az asztalokat, és most csinálunk ebből a káoszból egy irodát. És így kezdődött a működésem Münchenben.”

A mindennapok – Indul a rádiólehallgatás – Possartstraße 9.

A megérkezést követően a Schwabingban, az Engeler Straßén, a Hotel Habsburg kis hotelszobájában kapott szállást László László. A hotelből 1953 őszén ki kellett költözni, mert a Siemens megvásárolta. Nem volt semmiben sem különleges.

A rádióban a társalgási nyelv a német volt. Ezzel nem volt különösebb probléma, jól meg tudta magát értetni. A Magyar Monitoring Osztály működése az iroda berendezésén túl a kezdetben más akadályokba is ütközött. Hosszú ideig „nagyon megnehezítette a munkánkat, hogy a Magyar Rádió, Kossuth Rádió frekvenciája nagyon közel volt az amerikai AFN, amerikai katonai rádióhoz a frekvenciájához”. Az AFN-nek volt egy adóállomása Münchenben. A Magyar Rádió adását pedig a csepeli nagyadó sugározta, ezt az AFN-en közvetített zene zavarta, és

milliméterekkel kellett elcsavarni a rádió gombját, hogy a magyar adást lehessen hallani. A beállítást az osztály munkatársai végezték.

Kezdetben a lehallgatás egy nagy amerikai katonai vevőkészülék segítségével történt, amelyen egy körantenna volt. Később valamennyit javult a helyzet, mert a München közelében lévő *Schleißheimben*, ahol a háború alatt katonai repülőtér volt, működött egy nagy vevőállomás, „*ahol nagy antennákkal dolgoztak, és a német posta vonalán jött permanensen az adás*”. A körülmények a munkához még mindig nem voltak optimálisak, mert a Kossuth Rádió „*nagyon gyenge frekvenciával sugározott akkor, 125 kilowattal, az AFN pedig 300-zal itt a szomszédban, és mindig az AFN berikácsolt, és állandóan telefonálnunk kellett ki Schleißheimbe, hogy a német kollegák, egy külön team volt ott*”, nézzék meg és próbáljanak utána állítani, mert Münchenben nem lehetett semmit hallani.

Feladatuk elsősorban a *Hírek*, a *Hangos-újság* és a *Falurádió* című műsorok lehallgatása volt. Ezekben voltak olyan tudósítások, amelyek információt tartalmaztak arról, ami Magyarországon történik. A rádió működése alatt, leszámítva az utolsó egy-másfél évet, mindvégig ez maradt az osztály feladata. „*...annyira fontos lett, ez különböztette meg a SZER-t minden más nyugatról magyar nyelven sugárzott rádióadástól. Tehát a BBC-től, az Amerikai Hangjától, a Deutsche Welle-től, a párizsi rádiótól, hogy a SZER egész műsorstruktúrája a magyarországi eseményekre épült. Még a többieknek megvolt a saját maguk műsorpolitikája. Ezt onnan tudom – mondta László László –, mert egy volt kollegám, 10 évig dolgozott nálam, [majd] Amerikába, [az] Amerika Hangjához került. És amikor idejött, akkor megpróbáltuk összehasonlítani, hogy mi a különbség, illetve mi a paralel dolog, és kiderült, hogy abszolút őket nem érdeklí az, hogy Magyarországon mi történik, megvan a műsorpolitikáj[uk], ők azt csinálják, és a SZER-nél pedig mi voltunk a Biblia. Hát, ha az 1950-es években, hogyha a Szabad Nép vezércikke, ami 7 órakor jött, ha azt mi elmulasztottuk volna, hát akkor, akkor – mit tudom én – mennydörgés, villámlás és nem tudom, mi történt volna. Mert az volt a reggel, a reggeli híradásokba[n], a legaktuálisabb. Ez voltak a napi konferenciának az első, a szerkesztőség konferenciájának³¹ az első témája. Mi volt, mi a Szabad Nép vezércikke, milyen, mi*

³¹ Az első értekezlet délelőtt 10 órakor ült össze az *amerikai politikai osztály vezetőjének elnöklétével*, amelyet az egyes nemzeti szerkesztőségek két-két képviselőjével tartottak. Kezdődött amerikai részről néha fontos, bizalmas információk közlésével. Majd a nemzeti osztályok vezetői számoltak be arról, hogy az elmúlt 24 órában történt-e említésre méltó esemény az ő celterületükön. Az elhangzottakról rövid feljegyzés készült, amit minden nemzeti osztály kora délután megkapott.

A *nemzeti szerkesztőségi konferenciák* ezt követően 10 óra 30-kor kezdődtek, valamennyi munkatárs részvételével (kivételek, aki szolgálatot teljesített). A Magyar Osztály vezetője beszámolt az „amerikai” értekezleten elhangzottakról, majd sorra kerültek az aznapi műsorok tervezett témái. Mindenki megkapta a feladatát, végezte a munkáját. Interjú Skultéty Csabával. Országos Széchényi Könyvtár, TIT. Az interjút készítette: Simándi

volt, az esti híradáskor milyen újabb magyarországi eseményekről jöttek hírek, vagy nem jöttek hírek.

Ahhoz, hogy a lehallgatott adások a rádió vezető munkatársainak az asztalára kerülhessenek, és az aznapi műsorok vezető témáit megbeszélhessék, a Monitoring Osztályon speciális munkarend kialakítására volt szükség. A feladat teljesítéséhez váltószolgálatban kellett dolgozni. Ez azt jelentette, hogy a reggeles kolléga a *„műsorkezdéssel, a magyar rádió műsorkezdésekor ott volt, híreket fölvenni, azonnal leírni*”. Mindent azonnal le kellett írni a nyolcórás hírekkel bezárólag, a *Falurádió* kivételével, mert azt rögzítették, de később a mezőgazdasági műsorok szerkesztői számára írták le, *„nagyon kérték, és úgy jöttek, hogy arra is szükségük lenne”*.

Ezekből a mondatokból úgy tűnhet, hogy a rádió munkatársai profik voltak, és könnyedén le tudták írni a hangszalagokra rögzített adásokat. De ez nem így volt! *„...senkinek nem volt tulajdonképpen tapasztalata egy ilyen mértékű rádió lehallgatói tevékenységről. Senkinek. És az amerikai főnökömnek se, aki ugyan egy elég rádiós szakember volt, de ezzel nem [...] foglalkozott. Tehát ezt az egész, egész technikát, hogy mit hogyan, mivel, ezt úgy menet közben mi alakítottuk ki.”* Egészen pontosan László László. *„...amikor nagy nyomás alatt voltunk, például pártkongresszus, Rákosi Mátyás 5 órás beszéde. Most mit csinálsz ezzel? Azt csináltuk, hogy az egész team bejött, 10 percnként vettük és azonnal leírtuk. Tehát mikor a 10 percet leírtam, akkor, addig a többiek vették és akkor megint vettem, úgyhogy az 5 órás beszéd után 30 perccel a teljes szöveg készen volt. És ezt minden nagyobb ilyen politikai eseménynél – ha egy módom volt rá – ezt a metódust csináltuk, [...] mi voltunk az egyedüliek a házban, akik ezt csinálták, és emiatt mindenki nagyon becsült bennünket, hogy ilyen gyorsan ezt sikerült csinálnunk. Persze ez azt jelentette, hogy akkor minden erő mobilizálva, akkor nem volt szabadnap, akkor nem volt pihenő nap, akkor »hát, gyerekek, ez van, aztán majd, hogyha nyugalmasabb idő van, akkor ezt majd, elintézzük egymás között«.* Ezzel a módszerrel gépelték le a hangszalagokon rögzített adások szövegeit a rádió működésének végéig.

A feszített munkatempót azt jelentette, hajnali fél 5-re be kellett érni a rádióba a beosztott rádiósoknak. Az éjfél híreket még fel kellett dolgozni, és a lehallgatott aznapi *„monitoring”* anyag elé kellett készíteni egy tartalomjegyzéket, amit összefoglalónak neveztek, ez fontossági sorrendben tartalmazta a legfontosabb témákat. Ide tartozott a hírek összefoglalása is, ez általában egy oldal volt. *„...ez azt jelentette, hogy aki ezt csinálta, az egész napi anyagot neki át kellett olvasnia nagyon alaposan, és rangsorolnia, hogy elsősorban belpolitikai események, azután gazdasági.”* Arra is figyelni kellett, *„hogyha netalán még éjjélkor jön valami, hogy legyen hely*

hova tenni”. Az esti szolgálatos rádiós kolléga háromnegyed 1-kor tudta befejezni a munkáját.

Vagyis fél 5-től háromnegyed 1-ig négy szakaszban dolgoztak. A feladat nagyon nehéz, *„megerőltető, fárasztó volt, és szombat-vasárnap természetesen. Én a 1980-as évek valamennyi Szentestéjét benn a rádióba[n] töltöttem, önként, én vállaltam azt a szolgálatot, hogy a gyerekes kollegák tudjanak menni, [...] nem volt Húsvét, nem volt Karácsony, ez ment végig. És ezt megszervezni, ez sokszor nehéz problémát jelentett számomra, mert ezt én csináltam.”*

Költözés az Angol Kertbe

A Magyar Osztály munkatársai 1952. március 7-én költöztek az *Angol Kertbe*, az épületkomplexum valamennyi szárnya, együtt a „*poliphoz*” hasonlított, októberre készült el. A Monitoring Osztály egyike volt azoknak, akik elsőként költöztek. Először „*folyosóvégi szobát*” kaptak, de mert ők voltak az egyik első, jobb helyen lévő szobákhoz jutottak, mert „*a szlovákok, a csehek, a lengyelek, a bolgár és a románok még mindig kint voltak Schleißheimben, csak később [...] az 1960-as években jöttünk össze valamennyien, [az] Angol-kert egy másik részében. De mi az első között voltunk, akik az Angol Kertbe kerültünk, a Magyar Osztállyal együtt, [...] Dessewffy Gyula, nagy hangsúlyt helyezett rá, hogy mindig valaki közülünk legyen ott a napi értekezleten.*” Tehát amikor a Magyar Osztály költözött, „*akkor mondták, hogy akkor mi azonnal jöjjünk*”.

A technikai felszerelés lassan modernizálódott, az induláskor kézzel kellett mindent leírni és azután legépelni, „*később jött [...] az átmeneti állapot, ilyen széles szalagra, diktafonnak hívták, egy [...] behemót nagy készülék volt, de nagyon nehéz volt kezelni, nem volt megbízható*”. Majd rövid idő múlva „*kaptuk [...] az amerikai Magnecordereket (felvevőkészülék), amelyeket aztán végre [...] lehetett lábbal előre-, lábbal visszakapcsolni. És akkor kezdődött igazán mondjuk a precíz munka, [...] ami a feladatunk volt, mert eddig mindig csak, amit az ember kézzel lejegyzett, azt tudta adni. [...] Ez körülbelül 1952 közepén, amikor azután a végleges, a jó technikát megkaptuk, és amikor a schleissheimi vevőállomás is tényleg olyan felszereltségű volt, hogy olyan vételt tudott biztosítani számunkra, amely egy megbízható információt adhatott.*”

László László azt is elmondta, nem volt semmilyen lehetőségük arra, hogy más forrásból kiegészítsék, pontosítsák a lehallgatott adásokban elhangzottakat. Az 1950-es évek elején, a „*legszigorúbb Rákosi-rendszer[ben] semmiféle információ nem jön, a lapok, ha kijönnek Bécsbe, akkor is csak 3-4 napos késéssel, mire Bécsből idejönnek 5 napos késés, tehát az újságokból aktuális információkat kapni nem lehetett. Mert amit elolvastunk, az*

már rég idejét múlta és az már rég elmúlt talán. Háttér-információkat, le lehet ellenőrizni azokat az információkat, amit mi adtunk elsőkézből, hogy az tényleg úgy volt, tényleg sikerült, ez nekünk is egy bizonyos mértékű ellenőrzés, visszaellenőrzés volt, hogy amit mi csináltunk, az tényleg stimmel, az adatok rendbe[n] vannak, a nevek többé-kevésbé. [A] nevekkal problémánk volt, mert mindig újabb-újabb nevek merültek föl, [...] akiket soha nem hallottunk, soha nem tudtuk, hogy kicsodák...” Ezért a Kutató- és Kiértékelő Osztály (Research and Evaluation) segítségét kérték, amelynek a vezetője Kováts Carlo volt. Az adatok és nevek ellenőrzése miatt ápoltak velük szoros kapcsolatot. *„Ez az egyetlen, ahonnan valami segítséget kaphattunk, a kutatóosztály [...] semmi más információnk az ég egy világon nem volt.”*³² Az osztály feladata és szerepe az 1956-os forradalom napjaiban vált nagyon fontossá, de az egy későbbi történet.

Skultéty Csaba: Búcsú Párizstól – úti cél: München

Skultéty Csaba³³ 1947 októberében Prágán keresztül hagyta el Magyarországot, és Párizsban telepedett le.³⁴ 1951 nyarán itt érte a hír, hogy Münchenben szervezik a SZER-t, és a Magyar Osztályra munkatársakat keresnek. Először nem érdekelte a lehetőség, Párizsban akart maradni. De végül másként döntött, kapott ugyanis egy táviratot, hogy a Champs-Élysées melletti Hotel George szállodában (amelyet V. György brit uralkodóról neveztek el) a rádió szervezője, Mr. Wiggin várja megadott időben. A találkozóra illet rendes ruhába öltözni, Skultéty Csabának azonban nem volt öltönye, ezért útba ejtette barátját, Hutiray Jánost, akitől kapott egy ruhát.³⁵ Ennek az árát akkor tudta kifizetni, amikor már a rádiónál dolgozott.³⁶

A találkozó helyszínén több magyar is volt. A rádió amerikai szervezői a Magyar Nemzeti Bizottmány segítségével toborozták, majd választották ki a magyar emigránsok közül a leendő munkatársakat. Skultéty Csaba a Párizsban élő emigránsok listáján volt rajta, így került a Nemzeti Bizottmány látókörébe.

Amikor Mr. Wigginhez tartott, a szálloda liftjében egy férfi szólította meg magyarul. *„...belevésődött az emlékezetembe örökre”,* mondta er-

³² Interjú László Lászlóval. Országos Széchényi Könyvtár, TIT. Az interjút készítette: Simándi Irén. Operatőr: Nyíri Béla. 2000. május 4.

³³ Skultéty Csaba (1920–2015) író, újságíró, publicista. 1951–1983 között Ambrus Márton álnéven a SZER munkatársa, előbb hírszerkesztő, majd politikai kommentátor.

³⁴ Balla Gyula (1992): *Az Ung partjától a Szabad Európa Rádióig*. Beszélgetés Skultéty Csabával (Ambrus Mártonnal). Intermix Kiadó, Budapest. 5.

³⁵ Interjú Skultéty Csabával. Országos Széchényi Könyvtár, TIT. Az interjút készítette: Simándi Irén. Operatőr: Kurucz Sándor. 1999. január 15.

³⁶ Balla Gyula (1992): i. m. 79–80.

ről később. *Az ismeretlen férfi László István volt. „Te nem a Skultéty Csaba vagy” – kérdezte tőle. „Te oda vagy hozzám jelölve. Mondd, hogy tudsz te angolul? »Rosszul.« »Nem baj, mert ha jól tudnál angolul, és nem lenne politikai érzéked, akkor nálam nem felelnél meg. De ha van politikai érzéked, és nem tudsz angolul, akkor megtanulsz angolul. És mivel azt hallottam rólad, hogy jó politikai érzéked van, ha innen hazamész, reggeltől estig tanulj angolul.«*”

Mr. Wiggin rövid beszélgetés után közölte Skultétyval, hogy fel van véve a rádió munkatársai közé. *„Majd kap értesítést!”* – mondta neki. Így került a SZER-hez Münchenbe.³⁷

Párizsban ő is találkozott Dessewffy Gyulával, aki megelőlegezte a müncheni utat. Azért annyira nem várták az indulást. *„...szerettük volna kitolni, ami sajnós nem volt lehetséges, mert először volt az, hogy Párizsban vagyunk és egy kis pénz is van a zsebünkben. A végén Dessewffy Gyula közölte, hogy aki hétfőn délig nincs Münchenben, azzal érvénytelen a megállapodás és az előleget, főleg az előleget vissza kell fizetni. Hát erre mi vasárnap este az utolsó vonatra ültünk fel, különben azon utazott Dessewffy is, csak ő hálókocsin ment, mi pedig, hálókocsit volt jogunkban elszámolni, [de] személykocsiban ültünk hárman: Czupy Bálint, a későbbi neves Bálint gazda, Sárkány István [...] és én.”*³⁸

Skultéty imádta Párizst, nem akart elmenni onnan: *„Mert én ott éreztem magam jól. Ott voltak [a] barátaim, ott a francia életet megkedveltem. Imádtam a francia nyelvet, a francia irodalmat, a francia folyóiratokat. Én nem akartam elmenni. Én borzasztó rosszul éreztem magam Münchenben nagyon sokáig, és sose szerettem, az utolsó napig se szerettem meg, [amiben] persze az ottani borzalmas éghajlat is szerepet játszott.”*³⁹

A rádiónál

1951. augusztus legvégén érkeztek a városba. *„A Münchenben a rádió teljesen ideiglenesen volt elhelyezve a romos Münchenben, a Prinzregentenplatz közelében létezik a Possartstrasse, hát annak egy a térhez közeli épületében az utolsó, a legfelső két emeleten helyezkedett [el] a SZER Magyar Osztálya. Emlékezetem szerint a padlástérben voltak a stúdiók, és hát lejjebb a nyüzsgő élet. A nyüzsgő élet azzal kezdődött, hogy be kellett jelentkeznünk az amerikai biztonsági hivatal megfelelő emberénél. Ez eléggé kínosan kezdődött, kínosan indult, mert nekünk szokatlan volt az, hogy berendelnek ott egy közeli utcának egy bizonyos villaépületébe, berendelnek délután 2-re és*

³⁷ Interjú Skultéty Csabával. i. m.

³⁸ Uo. 1999. január 18.

³⁹ Uo. 1999. január 15.

az, aki berendelt, [...] az körülbelül háromnegyed 5-kor érkezett meg és addig vártunk. Ki kellett tölteni egy hosszú ívet. Hát tulajdonképpen normális kérdések voltak, csak elég – hogy mondjam – babra volt kitölteni, mert pontosan be kellett írni, hogy mikor hol élünk, és hát mi sokféle éltünk [...] a háborús és háború utáni első időkben. Hát ezt, tulajdonképpen semmi [különös], rutin dolognak tűnt, hát nyilván leellenőriztek minket, részben már előzőleg kellően, hiszen a szerint kaptuk [...] a szerződési ajánlatot.”

A rádióba a munkatársak nemcsak Európából, hanem Amerikából is jöttek. „...hát minden tájáról érkeztünk így egy szedett-vedett társaság Münchenbe. Kezdem azon, hogy a romvárosban lakás kellett. Hát először bennünket szállodában helyeztek el. Emlékszem egy kis szállodai szobában kaptam [helyet], Hotel Hanselmann volt a neve, a Ludwigstrasse egyik mellékutcájában a sarkon. És reggelente úgynevezett »shuttle bus«, ahogy az amerikaiak hívják. Tehát ilyen, mint ahogy az iskolás gyerekeket begyűjtik reggel egy busszal, hát úgy gyűjtöttek be bennünket is, ilyen kis- és közép buszokkal”. Később egy panzióban is laktak, amíg végül lakásokat kaptak. „Ezek [...] akkor kifejezetten luxusnak számítottak, mert Németországban [a] legnagyobb gond volt, hogy valakinek lakása legyen. Sokan laktak még pincében, a szemünk láttára emelkedett fel újra Németország, de olyan sebességgel, [...] – már működött lassan a Marshall-terv –, hogy elmentünk szabadságra, visszajöttünk, hát tréfásan mondtunk, nem találjuk az utcánkat. Ezek a házak [a] német biztosító társaságokkal kötött szerződések alapján jöttek létre, szolgálati házak, csupa Szabad Európa rádiós munkatárssal...” A lakások teljesen egyformán voltak berendezve. Skultéty László Lászlóval, „két legényember”, kapott egy lakást. „Ebből az időből származik az első igazi müncheni anekdota, amikor a hatalmas munkabírású Thury Lajos, aki Dessewffy Gyula főszerkesztő igazgatóhelyettese volt, késő este kimerülten hazamegy, és azt találja, hogy náluk társaság van [...]. És telik az idő mire azt mondja egyszer Thury Lajos, megböki a feleségét, azt mondja – Te mikor mennek már ezek haza, hát nekem holnap dolgoznom kell, – mire a felesége azt mondja – Te Lajos nem ők vannak nálunk, mi vagyunk náluk. Tehát Lajos elfelejtette, hogy [neki] egy emelettel feljebb kellett mennie, ahol a felesége volt társaságban. Hát [a] magánélet vonalán így indultunk. [...] Magában a rádión belül hát nem is tudtuk eleinte, hogy kinek mi a feladata, az én fő gondom az volt, és ebben nem álltam egyedül, hogy rájöttem arra, hogy itt angolul kell tudni...”⁴⁰ Skultéty Csaba a Hírosztály munkatársaként és később politikai elemzőként fontos szerepet vállalt a rádiónál, különösen az 1956-os forradalom napjaiban.

* * *

A SZER Magyar Osztálya 1993-ban fejezte be működését. Az utolsó adás, a *Búcsúműsor* október 31-én este 18 órakor hangzott el, a magyar adás 21 óra 40 perckor hallgatott el végleg. Végigtekintve a rádió történetén, a negyvenkét éves működése alatt minden fontosabb kül- és belpolitikai eseményt követett és kommentált. Volt olyan, amit jól, volt olyan, amit kevésbé, és volt, hogy hibázott is! Elvitathatatlan tény, hogy szerepet játszott a rendszerváltásban, Kelet-Közép-Európában és Magyarországon is. Amiért az amerikai politikai vezetés létrehozta, azt a küldetését teljesítette!